

Lessons learned van onderwijs tijdens COVID-19

4 mei 2022

Auteurs

Merel Dekker (studentassessor CvB)

Anneloes Krul (studentassessor FSW)

Annet van der Riet (CAT)

Astrid Teunissen (SO&O Onderwijsbeleid)

Sjors Overman (Docent USBO)

Rik Vangangelt (CAT)

Jasper van Winden (CAT)

Inleiding

De coronapandemie is voor iedereen een enorm zware tijd geweest. In dit document reflecteren we op de uitdagingen en innovaties die we aan de Universiteit Utrecht tegenkwamen tijdens het hybride- en afstandsonderwijs tussen voorjaar 2020 en voorjaar 2022. In deze periode is gebleken dat het overzetten van online onderwijs op sommige vlakken functioneel was (het behaalde aantal studiepunten is gemiddeld genomen niet gedaald), maar dat het op andere vlakken, bijvoorbeeld op het gebied van studentenwelzijn, voor enorme uitdagingen heeft gezorgd.

Onderwijsdoelen kunnen volgens Biesta (2015) in drie thema's opgedeeld worden: kwalificatie (het aanleren van kennis), socialisatie (het kennismaken met de samenleving, cultuur, tradities en politiek) en subjectificatie (persoonsvorming). Tijdens de coronacrisis heeft de universiteit geprobeerd om het kwalificatiedoel zo goed als mogelijk te behalen. Echter bleken socialisatie en subjectificatie online veel moeilijker te bereiken. Dit heeft de nodige uitdagingen met zich meegebracht, waardoor we de komende jaren hier wellicht extra aandacht aan moeten besteden.

Op basis van geleerde lessen uit deze periode doen we aanbevelingen voor de toekomst van ons onderwijs. Het document biedt inzichten voor de onderwijscommunity van de UU; zowel onderwijsdirecteuren, docenten als beleidsmedewerkers en kan hierdoor helpen in het maken van keuzes bij het vormen van een visie op hun onderwijs en het vormgeven van dat onderwijs. Wat kunnen en weten we dat we voor 2020 nog niet wisten? Wat zijn de lessen voor onze didactiek?

Tijdens de coronaperiode is binnen de UU veel informatie verzameld en kennis gedeeld met betrekking tot ervaringen met online- en hybride onderwijs. Deze verzamelde informatie, verkregen uit student- en docentevaluaties, uitkomsten van focusgroepen, *good practices* en enkele wetenschappelijke artikelen, is gebruikt om de conclusies en aanbevelingen in dit document vorm te geven.

In het najaar van 2020 hebben Senior Fellows van de UU en de wetenschappelijk directeur van het Centre for Academic Teaching and Learning vijf lessen opgesteld naar aanleiding van de coronapandemie. In dit document wordt voortgebouwd op deze lessen en worden nieuwe inzichten toegevoegd. Dit zijn:

- Weet waarom fysiek bij elkaar komen belangrijk is
- Onderken de ongelijkheid tussen studenten
- Doe het samen
- Toets om te laten leren, laat niet leren om getoetst te worden
- Bereid studenten voor op een onzekere wereld

De vijf geleerde lessen vragen om nieuwe prioriteringen, investeringen en de durf om radicale ideeën te opperen.

Definities van online onderwijs bij de Universiteit Utrecht:

1. **Online onderwijs:** ook wel afstandsonderwijs, dit type leren vindt plaats wanneer het onderwijs op afstand plaatsvindt en via een internetverbinding.
2. **Blended onderwijs:** een integratie van online en on-campus onderwijs, waarbij de verschillende onderwijsvormen effectief met elkaar gecombineerd worden, waardoor ze elkaar versterken.
3. **Hybride onderwijs:** onderwijs waaraan tegelijkertijd studenten op locatie (op de campus) én op afstand (online) (inter)actief deelnemen.

Les 1: Weet waarom fysiek bij elkaar komen belangrijk is

De mogelijkheden tot het geven van onderwijs op locatie zijn niet onbeperkt. Dat zijn ze nooit geweest. Beschikbare ruimte en beschikbare docententijd zijn nu eenmaal schaars. Keuzes over welke (leer)activiteiten plaatsvinden op locatie werden ook in het verleden gemaakt, zowel door docenten in het rooster als door studenten wanneer zij bepalen waar zij zelfstandig of met medestudenten studeren.

Tijdens de beperkingen in de coronaperiode hebben de schaarse mogelijkheden voor het leren op locatie door lockdowns en anderhalve-meter-maatregelen enerzijds geleid tot meer ervaring met leren en onderwijs op afstand en anderzijds tot een gedwongen bewuste afweging over welke activiteiten prioriteit hebben om op locatie aan te bieden.

Studentenperspectief

De studentenevaluaties uit 2020 en 2021 zijn afgenomen in onzekere tijden met veel noodgedwongen onderwijs op afstand en hybride onderwijs. Uit deze evaluaties blijkt dat studenten een voorkeur geven aan onderwijs en toetsing op locatie, maar dat hybride en online onderwijs met redelijke tevredenheid beoordeeld zijn door 2/3^e van de studenten. Studenten hadden echter een grote behoefte aan sociale interactie tijdens het leerproces. Zij misten contact met hun studiegenoten en bemerkten een gebrek aan motivatie voor online activiteiten. Ook de Onderwijsinspectie (2021) concludeerde al dat studenten meer activiteiten wilden ter versterking van de saamhorigheid.

Tegelijkertijd waarden studenten de flexibiliteit van tijd- en plaatsonafhankelijk (instructie)onderwijs zeer (Dragt, Rombouts & Crezee, 2021; Onderwijsinspectie 2021). Zij geven daarbij zelf ook aan dat zij zelfstandiger zijn geworden in hun eigen leerproces (Inspectie van onderwijs, 2021).

In het najaar van 2021 hebben de directeurs van onderwijs voor professionals met elkaar geïnterviewd hoe online onderwijs voor hun cursussen is verlopen. Hun cursisten hebben de voorkeur voor onderwijs op locatie, waar ruimte is voor ontmoeting. Deze doelgroep volgt het onderwijs niet alleen om bij- en na te scholen maar juist ook voor het opbouwen van een netwerk. Hybride onderwijs, maar ook 'live' online-onderwijs is met deze doelgroep nog lastiger te realiseren omdat er voor hen minder tools beschikbaar zijn dan de studenten in het initiële onderwijs.

Docentenperspectief

Uit docentenevaluaties blijkt dat docenten veel voordelen in het verzorgen van onderwijs op de campus zien. De belangrijkste die genoemd worden zijn persoonlijk contact met studenten, interactie, communityvorming en het welzijn van studenten. Tegelijkertijd onderstrepen docenten het belang van het behoud van sterke elementen van online onderwijs voor blended leren. Zo geven docenten bijvoorbeeld aan dat zij ondervonden hebben dat e-modules en kennisclips (asynchroon onderwijs) een goede vervanging kunnen zijn van (online) hoorcolleges. Dit werd door deelnemers aan de 24 uren conferentie (2021) bevestigd. Uit interviews met 10 UU-docenten blijkt dat online werkgroepen een grotere uitdaging zijn door het wegvallen van signalen en interactie die op locatie wel mogelijk zijn.

Twee vormen van onderwijs op afstand

Onderwijs op afstand kent twee vormen die belangrijk zijn om te onderscheiden:

1. **Synchroon online onderwijs**, zoals een online hoorcollege. Deze leeractiviteiten vinden *live* op een specifiek tijdstip plaats, maar zijn wel plaatsonafhankelijk.
2. **Asynchroon onderwijs**, zoals het lezen van een studieboek, het bekijken van een kennisclip, of het maken van een e-module. Deze leeractiviteiten zijn tijd- en plaatsonafhankelijk.

Vooral aan de start van de overgang naar onderwijs op afstand hebben docenten veel geleerd over het gebruik van IT in het onderwijs. Toch blijft bij het ontwerpen en geven van onderwijs op afstand goede technische ondersteuning van groot belang bij het voorbereiden van de sessie en vinden veel docenten het prettig om tijdens het onderwijs een moderator te kunnen inschakelen voor de online interacties.

Docenten hebben een hogere werkdruk ervaren, vooral de groep die zowel op locatie als op afstand onderwijs verzorgde. Daarbij is hybride onderwijs een uitdaging voor docenten, in docentenevaluaties geven veel docenten aan dat zij het voortzetten van hybride onderwijs niet zien zitten. Enkele enthousiaste voorlopers zien wel theoretische voordelen en proberen te onderzoeken hoe het technisch en didactisch goed kan werken.

Zowel voor onderwijs op afstand, hybride als op locatie geldt dat goede onderwijsvoorzieningen en -infrastructuur belangrijk zijn om goed les te kunnen geven.

Werkplezier kan ook beïnvloed worden door de keuze tussen onderwijs op locatie en onderwijs op afstand. Enerzijds biedt de flexibiliteit van onderwijs op afstand voordelen, anderzijds draagt het persoonlijke contact met studenten op locatie ook bij aan het werkplezier.

Onderwijskwaliteit

Als iets duidelijk is geworden afgelopen periode, dan is het wel dat onderwijs op afstand een andere onderwijsvorm is dan onderwijs op locatie en dat het loont om het onderwijs specifiek voor deze vorm te ontwerpen. Mits goed ontworpen, hoeft onderwijs op afstand in veel gevallen voor kwalificatiedoelstellingen niet onder te doen voor onderwijs op locatie. Hierbij speelt wel een rol hoe zelfstandig studenten kunnen leren (Meulenbroeks, Reijerkerk, Angerer, Pieters, Bakker, 2022).

'Je weet pas op waarde te schatten wat je hebt, als het er niet meer is.' Dat gold zeker voor de campus gedurende de lockdowns. Voor wat betreft kwalificatiedoelen merkten we dat we het onderwijs op locatie echt niet gemist kon worden voor het werken met bijzondere materialen of faciliteiten (zoals practica). Ook was het moeilijk om de kwaliteit van (kennis)toetsen te waarborgen.

Maar misschien wel het meeste misten we het onderwijs op locatie vanwege de interactie tussen docenten en studenten en tussen studenten onderling. Deze spelen een grote rol in de andere twee onderwijsdoelen: subjectificatie en socialisatie. De resultaten op deze doelen worden niet vaak expliciet gemaakt en daardoor is nu moeilijk te kwantificeren wat het effect is geweest. Uit evaluaties van studenten en docenten blijkt echter wel dat het algemene gevoel is geweest dat deze onderwijsdoelen minder goed zijn behaald toen onderwijs op afstand de norm was.

Beide vormen van onderwijs – op locatie en op afstand – zijn waardevol. Bewuste keuzes zijn nodig om tot een optimale samenstelling van het onderwijs te komen. Daarbij kan voor iedere leeractiviteit positie gekozen worden in de volgende matrix:

	Studenten aanwezig op geroosterde locatie	Hybride	Geen geroosterde locatie beschikbaar
Met docent			
Zonder docent			

Figuur 1: Matrix waarin per leeractiviteit aangegeven kan worden hoe docententijd en onderwijsruimtes worden ingezet, om zo per leeractiviteit een bewuste ontwerpkeuze te maken ten aanzien van deze schaarse middelen.

Adviseurs van Onderwijsadvies & Training en Educate-it kunnen hierbij helpen. Ook hebben zij tips en kennis beschikbaar gesteld.¹ Voor verschillende onderwijsvormen, zoals hoorcolleges, werkcolleges en toetsing is binnen de universiteit enorm veel kennis verzameld, te vinden op de UU pagina '[onderwijs geven](https://www.uu.nl/onderwijs/onderwijsadvies-training/publicaties/dossier-onderwijs-op-afstand)'.

Hybride onderwijs blijkt lastig doordat de aandacht verdeeld moet worden over diverse doelgroepen en de leeractiviteiten op beide doelgroepen afgestemd moeten worden. Een literatuurreview van O&T suggereert om hybride onderwijs alleen te gebruiken als noodvoorziening, of voor specifieke innovatieve vormen van onderwijs, zoals in het alliantie-onderwijs (Hagemeyer & Dolfing, 2022). Daarbij moet vermeld worden dat zowel docenten, studenten als voorzieningen zich doorlopend ontwikkelen als het gaat om hybride onderwijs en dat het te vroeg is om hieraan definitieve conclusies te verbinden.

¹ <https://www.uu.nl/onderwijs/onderwijsadvies-training/publicaties/dossier-onderwijs-op-afstand>

Conclusies & aanbevelingen

Onderwijs op locatie is belangrijk voor alle onderwijsdoelen: kwalificatie, subjectificatie en socialisatie. Voor dit laatste doel – socialisatie – is het onderwijs op locatie misschien wel het hardste gemist tijdens de lockdowns. Daarom zouden we als universiteit – als er weer beperkingen opgelegd worden – allerminst terughoudend moeten zijn in het ondersteunen van socialisatie en subjectificatie binnen de landelijke richtlijnen.

Goed onderwijsontwerp benut de sterke kanten van onderwijs op locatie en onderwijs op afstand: blended learning. Naast didactische afwegingen spelen ook afwegingen mee over schaarse docententijd en schaarse onderwijsruimtes. Hoe worden deze effectief ingezet, zodat alle drie de onderwijsdoelen optimaal behaald worden?

Het is niet zo dat er één recept is voor de optimale *blend* van al het onderwijs. Dat is contextafhankelijk. We hebben gedurende de beperkingen in de coronaperiode wel ervaring opgedaan om deze *blend* beter vorm te geven. Ondersteuning van docenten zowel op technisch als op didactisch gebied is hierbij van groot belang. Onderwijsadvies & Training en Educate-it kunnen hierbij adviseren.

Hybride onderwijs heeft op basis van de huidige resultaten zwaarwegende nadelen op het gebied van didactiek en werkdruk. Docenten, studenten en voorzieningen ontwikkelen zich doorlopend op het gebied van hybride onderwijs. Daarom is het verstandig om hier ervaring mee te blijven opdoen, bijvoorbeeld in het kader van specifieke innovatieve onderwijstoepassingen. Ook kan een hybride scenario achter de hand worden gehouden als noodvoorziening.

Les 2: Onderken de ongelijkheid tussen studenten

Ongelijkheid en toegankelijkheid

De pandemie en het noodgedwongen online onderwijs hebben de ongelijkheid tussen verschillende sociale groepen vergroot. Online onderwijs goed kunnen volgen betekent niet alleen het nodig hebben van internettoegang, maar ook een rustige en veilige werkomgeving, en een ondersteunende omgeving. Dit wordt de *digital divide* genoemd. Achterstand is voornamelijk vergroot voor studenten van lagere sociaaleconomische achtergronden, internationale studenten of studenten met een instabiele thuissituatie (Meulenbroeks et al., 2022). Een deel van deze problemen wordt opgelost nu de campus weer open is. Er is weer mogelijkheid voor deze groepen tot het werken op een rustige werkplek met een goede internetverbinding. Het zorgen voor voldoende studieplekken en ruime openingstijden van gebouwen dragen bij aan een fijne werkomgeving.

Voor een groep studenten heeft online onderwijs dus duidelijk gezorgd voor een achterstand, zoals hierboven beschreven. Aan de andere kant zijn er meer mogelijkheden ontstaan om het onderwijs meer open, toegankelijk, betaalbaar en sociaal ingebed te maken (Eringfeld, 2021). Er zijn grote verschillen tussen studenten in hun voorkeur voor onderwijs op afstand en/of onderwijs op locatie. Door de opgedane ervaring met online en hybride onderwijs is er een breder palet aan onderwijsvormen ontstaan. Hiermee kunnen we als universiteit beter voldoen aan de verschillende leerbehoeften van studenten en beter maatwerk bieden voor studenten met een beperking.

Studenten geven vanuit verschillende kanten aan deze flexibiliteit in het onderwijs te willen behouden. Zo ziet de Landelijke Studenten Vakbond (LSVb) in de toekomst het liefst nog steeds de mogelijkheid om online onderwijs te volgen, naast het onderwijs op locatie. “Dat zou het uitgangspunt moeten zijn in de toekomst.” Daarnaast kaarten studenten met een beperking [vanuit belangenbehartiger 'Ieder\(in\)'](#) deze behoefte aan tot het flexibiliseren van onderwijs. Zij willen niet terug naar het ‘oude normaal,’ waarin zij worden uitgesloten van het onderwijs.

Bij deze signalen is nuance wel belangrijk. De LSVb [maakt zich zorgen](#) omdat universiteiten en hogescholen online onderwijs kunnen aangrijpen als manier om te bezuinigen, ook als de coronamaatregelen niet meer nodig zijn. “De coronacrisis heeft ons veel technologische vooruitgang gegeven, maar op het sociale vlak is ons veel afgenomen. Vooral de achteruitgang van de sociale aspecten van het onderwijs brengt de kwaliteit en toegankelijkheid van het academisch onderwijs in gevaar.” De roep om op locatie bij elkaar te komen moet dus niet worden vergeten, wanneer er wordt gesproken over het toegankelijker maken van het onderwijs door middel van online leeractiviteiten. Het is belangrijk te kijken naar de behoeften van alle studentengroepen en hierin niemand uit te sluiten. Deze tijd na de pandemie is een belangrijk moment om met elkaar na te denken over hoe we een inclusieve (digitale) toekomst kunnen creëren (Williamson et al., 2020, p. 111).

Enkel onderwijs online beschikbaar stellen is hierin echter niet genoeg. We moeten in het ontwerp al nadenken over inclusief digitaal onderwijs. Studenten hebben verschillende leerbehoeften en flexibiliteit in onderwijsvormen kan voor een meer gepersonaliseerde aanpak zorgen. Het onderwijs wordt inclusiever door zowel online als on-campus kwalitatief onderwijs aan te bieden. Het [Hyflex model](#) is één van de voorbeelden waarmee inclusief onderwijs gecreëerd kan worden. Hierin kiezen studenten zelf hoe ze de leerinhoud en instructie willen doorlopen. Dit kan fysiek, synchroon online (gelijktijdig) of asynchroon online (niet gelijktijdig). Met zo’n soort aanpak voorkom je dat een bepaalde groep studenten achterstand ondervindt. Dit is echter wel een aanpak die gepaard gaat met een extra tijdsinvestering in de ontwikkeling van het onderwijs en is daardoor misschien vooral geschikt voor grotere opleidingen.

Conclusies & aanbevelingen

Studenten hebben verschillende leerbehoeften en de diversiteit in onderwijsvormen kan voor een meer gepersonaliseerde aanpak zorgen. Het onderwijs wordt inclusiever door het brede palet aan onderwijsvormen dat we nu hebben, in te zetten om maatwerk voor (groepen) studenten te bieden.

Het is de taak van de universiteit om nu te kijken naar manieren om voor inclusiever onderwijs te zorgen. De diversiteit aan onderwijsvormen biedt de kans om te zorgen dat bepaalde studenten niet worden uitgesloten van het onderwijs. Het is van belang om in dialoog met studenten te kijken welke vormen van onderwijs aansluiten bij hun behoeften en docenten te ondersteunen bij het verbeteren van de inclusiviteit. Verschillende onderwijsmodellen bieden concrete handvatten om inclusief onderwijs te ontwerpen.

Les 3: Doe het samen

Tijdens de pandemie viel een deel van de sociale cohesie weg, zowel voor studenten als voor medewerkers. Een studie naar het welzijn van Utrechtse bètastudenten laat zien dat het wegvallen van sociaal contact en het volledig online onderwijs heeft geleid tot studeerproblemen, persoonlijke zorgen, verminderd welzijn en zorgen om de maatschappelijke toekomst (Meulenbroeks & Van Joolingen, 2022). Ook bleek dat studenten het samenwerken met andere studenten lastiger vonden (Dragt et al., 2021).

Een groot deel van universitaire medewerkers ervoer een afname van de effectiviteit van samenwerking, maar één kwart juist een toename en meer verbinding met collega’s tijdens lockdowns (Dragt et al., 2021). Dit valt te verklaren doordat sommige collega’s elkaar juist meer opzochten en steun vonden in het herontwerpen van hun onderwijs naar onderwijs op afstand.

In een reflectiesessie met docentondersteuners bleek dat docenten meer leken aan te kloppen voor ondersteuning (zowel praktisch, technisch als didactisch). Daarbij leek online contact laagdrempeliger dan voorheen het afspreken op locatie. De inrichting van één duidelijk loket voor docenten – [Teaching support](#) – heeft waarschijnlijk ook bijgedragen aan het bereiken van docenten.

Ook docenten hebben ervaren dat online laagdrempelig contact kan plaatsvinden, bijvoorbeeld tijdens online inloopspreekuren.

Activiteiten gericht op formele docentontwikkeling kenden hoge inschrijvingen. Aan activiteiten die alleen gericht waren op informeel contact, leek minder behoefte te zijn. Werkdruk en het zoeken naar een nieuwe werk-privé balans kunnen hierin een rol hebben gespeeld.

Een initiatief dat trachtte de academische community hechter te maken was het [Academic Families-project](#), waarbij studenten, onderzoekers, ondersteuners en docenten samengebracht werden. Hoewel het project voor de pandemie met veel enthousiasme en vele aanmeldingen is ontvangen, is het tijdens de pandemie flink afgeschaald omdat op dat moment er minder animo was.

Conclusies & aanbevelingen

Het gevoel deel uit te maken van een community is belangrijk, voor zowel studenten als medewerkers. Daarom is het belangrijk om expliciet aandacht te besteden aan communityvorming en interactie. Voor studenten is dit belangrijk in alle jaarlagen (niet enkel in het eerste jaar).

Juist als er een beperkte sociale cohesie is, lijkt het voor studenten en medewerkers minder goed te werken om activiteiten te organiseren die puur een informeel karakter hebben. Daarom raden we aan om interactie en communityvormende activiteiten te integreren in inhoudelijke activiteiten, of deze daaraan te koppelen (zoals een borrel na afloop van een inhoudelijke activiteit).

Het is goed om de good practices te continueren, zoals we die hebben opgedaan tijdens de pandemie, bijvoorbeeld de spreekuren (online en offline) van docenten, tutors en studieadviseurs en de buddy-systemen.

Les 4: Toets om te laten leren, laat niet leren om getoetst te worden

Online proctoring

De Coronacrisis heeft geleid tot het omzetten van al het onderwijs, inclusief toetsing, naar online onderwijs. Waar voorheen online proctoring (surveillance op afstand) alleen werd ingezet bij het toetsen van studenten die in het buitenland zaten, bijvoorbeeld topsporters, is het in Corona tijd op grotere schaal ingezet voor surveilleren op afstand.

Docenten, studenten, examencommissies en ondersteuners geven aan dat toetsing in Corona-tijd een grote uitdaging was. Er is veel geïnvesteerd, onder grote werkdruk, om toetsen om te zetten naar valide toetsen die op afstand afgenomen konden worden. Dit om studievertraging bij studenten te voorkomen. Er is hard gewerkt aan het omzetten van toetsen naar vormen waar minder kans op fraude mogelijk was. Voor toetsen waarbij dit niet mogelijk was, zoals multiple choice-kennistoetsen en selectietoetsen, is de oplossing gekozen van toetsafname via online surveillance ('live' meekijken via Teams of Star Leaf) of online proctoring. Door de inzet van andere toetsvormen en deze surveillance middelen hoefden toetsen niet te worden uitgesteld, wat anders tot studievertraging zou leiden.

De examencommissies hebben als taak de kwaliteit van de toetsing te waarborgen en daarmee de kwaliteit van het behaalde diploma. Omdat er soms studenten zijn die de grenzen van het toelaatbare opzoeken, is bij een aantal opleidingen voor online proctoring gekozen bij kennistoetsen. De examencommissies hebben ervaringen uitgewisseld over sancties bij onregelmatigheden en fraudemeldingen.

De mening van de studenten over online proctoring is tweeledig. Aan de ene kant gaven studenten aan dat ze het stressverhogend vinden, als iemand individueel meekijkt terwijl ze de toets aan het maken zijn. Het wordt als invasiever ervaren dan een surveillant op locatie. Daarnaast vinden ze het heel vervelend als de techniek ze in de steek laat (of het idee dat dat zou kunnen gebeuren) met eventuele consequenties zoals een toets ongeldig maken, wat ook stressverhogend werkt. Ook waren de studenten niet altijd op de hoogte dat ze om een alternatief kunnen vragen, als ze de toets niet via online proctoring willen afleggen. Aan de andere kant zien studenten het als een middel om studievertraging te voorkomen, wat te zien is aan het groeiend aantal aanvragen voor individuele afnamen tijdens de lockdowns. Daarnaast hebben

studenten er begrip voor dat een toets met online proctoring wordt afgenomen en voor de inzet van een tweede camera, zodat de kennistoets op het geplande tijdstip gemaakt kon worden. Het begrip is groter voor de inzet, naar mate er beter is uitgelegd waarom online proctoring wordt ingezet, bij Geneeskunde is bijvoorbeeld uitgebreid aandacht besteed aan de communicatie en is er overleg geweest met de facultaire medezeggenschap.

Verder geven de studenten mee dat er duidelijke en tijdige communicatie moet zijn over de technische gang van zaken tijdens de toets en over de mogelijkheid om voor een alternatieve toetsafname te kiezen.

De ondersteuners, examencommissies en onderwijsdirecteuren zijn het erover eens dat online proctoring een uitkomst is geweest in Corona-tijd, waar toetsing op locatie of andere vormen van toetsing niet mogelijk was. Wel geven ze een aantal nadelen aan:

1. Ze vinden het privacygevoelig richting de studenten.
2. Het is tijdrovend, zeker als het aantal onregelmatigheden hoog is. Een onregelmatigheid kan bijvoorbeeld zijn dat door technische problemen de beelden van de webcam uitvallen.
3. Het voorkomt lang niet alle vormen van fraude, sommige studenten zijn inventief in het omzeilen van het programma.

Studenten, docenten, examencommissies en ondersteuning spreken een sterke voorkeur uit voor toetsing op locatie en online proctoring alleen in te zetten wanneer dat niet mogelijk is, bijvoorbeeld als een student in het buitenland zit, vanwege gezondheid niet op locatie kan komen of in quarantaine zit.

Kennistoetsen

Als één ding heeft laten zien dat we veel kennistoetsen afnemen, dan is dat de inzet van online proctoring wel. In het UU afwegingskader voor het inzetten van online proctoring in Corona-tijd staat dat, indien andere manieren van toetsing en toetsafname niet mogelijk zijn, online proctoring ingezet kan worden voor kennistoetsen. In blok 2 studiejaar 2020-2021 zijn bijvoorbeeld 146 toetsen afgenomen met meer dan 11.000 deelnemers via online proctoring, wat duidt op veel kennistoetsen.

Ook hebben veel opleidingen hun toetsen omgezet van kennistoets naar bijvoorbeeld open boek tentamens, essays, take-home tentamens en opdrachten. Het omzetten van toetsen ging in overleg met de betreffende onderwijsdirecteur en examencommissie. Hierbij heeft de cursuscoördinator onderbouwd hoe de toets passend is, gelet op de leerdoelen en onderwijsvormen van de cursus, maar ook gelet op de online afname ervan.

Conclusies & aanbevelingen

Bij het omzetten van het onderwijs zijn ook de toetsen aangepast om te zorgen dat er geen studievertraging ontstond. Ondanks de tijd- en werkdruk hebben docenten, examencommissies en onderwijsdirecteuren hard gewerkt om andere toetsvormen in te zetten en tools (zoals online proctoring) te gebruiken. Hiermee is geprobeerd om volwaardige toetsing van het onderwijs te organiseren en de kwaliteit te garanderen.

De voorkeur van docenten en studenten is toetsing op locatie en online proctoring wordt, nu dit weer mogelijk is, ingezet als bijzondere voorziening. Belangrijke les bij de inzet van online proctoring is om te zorgen dat de privacy en communicatie in orde is, waarbij het belangrijk is om de studenten hierbij te betrekken.

Tijdens de pandemie is onder grote tijdsdruk gewerkt aan het omzetten van toetsen bij cursussen. Voor de toekomst raden we aan om het toetsbeleid onder de loep te nemen binnen opleidingen (constructive alignment) en op UU niveau. Het is belangrijk om het gesprek aan te gaan binnen de docentengemeenschap en ruimte en middelen vrij te maken voor toetsvernieuwing. Toetsontwikkeling kost veel tijd en vraagt ondersteuning en collegiale uitwisseling. Daarnaast is het goed om te kijken naar vragen als: wat is de professionele autonomie van docenten, wat is de verantwoordelijkheid van de opleiding en wat moet op instellingsniveau worden vastgesteld?

Les 5: Bereid studenten voor op een onzekere wereld

Zowel het leven als student als het werkveld van alumni zijn veranderlijk. Daarom dienen studenten te leren hun expertise adaptief in te zetten, zodat hun expertise kunnen toepassen op nieuwe en complexe problemen, in veranderende omstandigheden (Schaaf, Schuurmans, Tartwijk, 2020). Dit kan bijvoorbeeld door studenten te laten werken aan actuele maatschappelijke vraagstukken. Het belang hiervan was al duidelijk. Dit blijkt uit de vele onderwijsvormen aan de UU die hier al aan bijdragen, waaronder Community Engaged Learning, interdisciplinair onderwijs, challenge based learning en onderwijs voor en met professionals. Deze vormen van onderwijs zijn geen *lesson learned* uit deze pandemie, maar het belang ervan is volgens de Senior Fellows weer sterk naar boven gekomen.

Naast het onderwijs inhoudelijk aanpassen op een onzekere en veranderende wereld, is het van belang ook onze studenten zelf hier op voor te bereiden. Tijdens de pandemie is het studentenwelzijn tot ongekend lage cijfers gedaald. Om studenten te ondersteunen in het omgaan met onzekerheid kan de universiteit bijdragen aan het vergroten van de weerbaarheid van studenten. Onder andere door het stimuleren van communityvorming, het versterken van de studie-privé balans en het betrekken van medewerkers en docenten bij studentenwelzijn.

Conclusies & aanbevelingen

Het belang van (vormen van) interdisciplinair onderwijs lijkt uit reflectie vanuit de onderwijscommunity sterker gezien te worden tijdens en na de pandemie. De uitgesproken ambities op dit vlak in het Strategisch Plan 2025 sluiten hierbij aan. Het ondersteunen van docenten bij deze onderwijsconcepten is van belang.

De universiteit kan bijdragen aan het vergroten van de weerbaarheid van studenten. Onderwijsprogramma's en de algemene ondersteuning op de universiteit kunnen hier meer op worden aangepast.

Deze laatste les kan ook in een bredere context gezien worden. Docenten en ondersteunende diensten hebben ook snel moeten schakelen tijdens de coronapandemie. Het is daarom goed om als universiteit wendbaar te zijn, zodat ingespeeld kan worden op een onzekere toekomst.

Aanbevelingen vanuit de auteurs

Tijdens het schrijven van dit document zijn veel vragen binnengekomen over de praktische uitwerking van deze *lessons learned*. Dit document omvat reflecties op het onderwijs tijdens de coronapandemie, waarbij veel concrete tips al zijn verzameld binnen de UU, bijvoorbeeld te vinden op de pagina '[onderwijs geven](#).' Wij raden aan dat nieuwe acties en praktische uitwerkingen naar aanleiding van deze *lessons learned* worden opgepakt bij het nabespreken van dit document.

Literatuur

- Ten Berge, H., Prins, F., & Schot, W. (n.d.) Sociaal contact en communityvorming op afstand. Geraadpleegd van <https://www.uu.nl/onderwijs/onderwijsadvies-training/kennisdeling/themadossier-onderwijs-op-afstand/online-onderwijs/sociaal-contact-en-communityvorming-op-afstand>
- Biesta, G. (2015). What is education for? On good education, teacher judgement, and educational professionalism. *European Journal of Education*, 50(1), 75-87. doi.org/10.1111/ejed.12109
- Eringfeld, S. (2021). Higher education and its post-coronial future: utopian hopes and dystopian fears at Cambridge University during Covid-19. *Studies in Higher Education*, 46(1), 146-157. <https://doi.org/10.1080/03075079.2020.1859681>
- Dragt, L., Rombouts, T. & Crezee, A. (2021). De Toekomst van blended onderwijs is gestart. Turner. Geraadpleegd van <https://www.turner.nl/onderwijs/de-toekomst-van-blended-onderwijs-is-gestart/>
- Gruneveld, H. (n.d.). Getting to know each other (from a distance). Geraadpleegd van <https://www.uu.nl/onderwijs/onderwijsadvies-training/publicaties/dossier-onderwijs-op-afstand/online-onderwijs/getting-to-know-each-other-from-a-distance>
- Hagemeijer, R., & Dolfing, R. (2022). Hybrid Teaching & Learning. A literature review. Educational Consultancy & Professional Development. Geraadpleegd van <https://www.uu.nl/onderwijs/onderwijsadvies-training/kennisdossiers/kennisdossier-hoger-onderwijs/dos-en-donts-in-hybride-onderwijs>
- Inspectie van het Onderwijs Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (2021). Factsheet – Gevolgen van 16 maanden corona voor het hoger onderwijs geraadpleegd van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/corona-onderzoeken/documenten/publicaties/2021/10/12/factsheet-gevolgen-van-16-maanden-corona-ho>
- Intranet Universiteit Utrecht (2022). Evaluaties Corona en onderwijs. Geraadpleegd van <https://intranet.uu.nl/kennisbank/evaluaties-corona-en-onderwijs>
- Meulenbroeks, R., & van Joolingen, W. R. (2022). Students' self-reported well-being under corona measures, lessons for the future. *Heliyon*, e08733.
- Meulenbroeks, R., Reijerkerk, M., Angerer, E., Pieters, T., Bakker, A. (2022) *Academic discourse on education during the early part of the pandemic* [unpublished manuscript], Freudenthal Institute, Utrecht University.
- Van der Schaaf, M., Schuurmans, M., & Van Tartwijk, J. (2020). De roep om adaptieve professionals. Werken en ontwikkelen in tijden van onzekerheid en snelle verandering. *Opleiding en Ontwikkeling. Tijdschrift voor Human Resource Development*, 33 (3), pp. 8-13.
- Senior Fellows Universiteit Utrecht (2021, 6 november). *Vijf lessen van de coronacrisis die het universitair onderwijs beter maken*. ScienceGuide. Geraadpleegd van <https://www.scienceguide.nl/2020/11/vijf-lessen-van-de-coronacrisis-die-het-universitair-onderwijs-beter-maken/>
- Williamson, B., Eynon, R., & Potter, J. (2020). Pandemic politics, pedagogies and practices: digital technologies and distance education during the coronavirus emergency. *Learning, Media and Technology*, 45(2), 107-114. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1761641>